

Jezuiti v čase zrušenia a obnovenia svojej rehole

Milan Hudaček SJ

Osemnásťte storočie je storočím osvietenstva. Vyjadrujú ho revolučné nálady v Európe. Všeobecne sa pociťuje, že starý spoločenský režim je prežitý. V revolučných ideáloch bratstva, rovnosti a slobody podnieti európskeho človeka k mysleniu i snívaniu o novej spoločnosti. Je to však aj storočie kedy došlo k zrušeniu jezuitskej rehole. Spoločnosť Ježišova, ktorá službách pápeža a evanjelizácie – ako by sa inak zdalo – mala silné slovo, zrazu precitla a v opustenosti od mocných sa objavila na okraji spoločnosti. Božia pomoc a novšie udalosti ju opäť disponovali, aby jej ideál, ktorý chýbal v Cirkvi, znovu vstúpil do služby Bohu i človeku.

1. Búrľivé 18. storočie

Rok 1773, kedy pápež Klement XIV. zrušil Spoločnosť Ježišovu, bol časom v ktorom vyvrcholilo niekoľko jezuitských problémov. V tridsiatych rokoch 18. storočia vrcholili vleklé spory medzi jezuitskými misionármi v Číne a v Indii na jednej strane a rímskymi kongregáciami Pre ohlasovanie viery a Posvätným oficiom na druhej strane. Misionári zo Spoločnosti Ježišovej akceptovali pri ohlasovaní evanjelia niektoré tradičné obrady konfucianizmu v Číne a hinduizmu v Indii. Konali tak v presvedčení, že hodnoty ázijských tradícií možno zosúladiť so západnými nárokmi a s kresťanstvom. Avšak názory pátrov Matteo Ricciho z Číny, Roberta De Nobiliho z Indie a Alexandra de Rhodes z Vietnamu sa dostali do vážneho sporu s väčšinou katolíckych misionárov v Ázii. Kritický postoj Svätej Stolice voči misijnej praxi priniesol frustráciu a konflikty aj medzi samotných jezuitov. Ťažkosti s odlišným misionárskym prístupom medzi portugalskými pátrami na jednej strane a francúzskymi i talianskymi jezuitmi na druhej strane, fakticky nenachádzali riešenia. Vzájomné kontroverzie, posilňované ešte aj nacionalizmami oboch strán, dosiahli takého stupňa, že problémy prechádzali aj na misionárske skupiny členov iných reholí. Aj keď všetky komploty a rozhodnutia pre vyhnutie, či zrušenie jezuitov vznikali v Európe, ázijskí jezuiti boli všeobecne obviňovaní zo zneuctovania kresťanských obradov, ktoré pod označeniami Malabárske obrady, Čínske obrady boli uvádzané ako dôkazy ich ľahostajnosti vo viere. Rímske kongregácie pokladali obrady za výlučne civilné a politické. Obradom vytykali neoprávnenosť a synkretizmus. Aj keď v konečných dôsledkoch ich používanie sa odvádzalo od akomodačnej misionárskej metódy, pápež Benedikt XIV. definitívne zavrhol čínske obrady v roku 1742 a malabárske v roku 1744.

Zavrnutie misionárskej praxe oslabilo univerzálneho misijného ducha v celej jezuitskej reholi. Na západe sa ukázal priam smrtonosný. K drastickým obmedzeniam misijnej práce došlo v Južnej Amerike. V indiánskej guaraní-európskej vojne jezuiti podporovali domorodých indiánov, ktorým masívna invázia Európanov ukrajovala z dávnych čias šťastia a pokoja. Španielsko-portugalské vojsko si urobilo skúsenosť, že jezuitská správa misijných oblastí je vlastne štát v štáte. Krátko na to vypukol portugalsko – španielsky spor o územia v juhoamerických kolóniách. Spor sa na chvíľu utíšil po tom, čo sa obe kráľovstvá v roku 1750 dohodli na ich hranici tvorenou riekou Uruguay. Územia na východ od rieky mali pripadnúť Portugalcom a kraje na západ zase Španielom. V zapätí portugalská vláda na svojich územiach rozpútala boj proti siedmimi jezuitským redukciám. Ich cieľom bolo vyvlastnenie územia, ktoré znamenalo aj vystaňovanie 29 000 domorodých indiánov. Jezuiti pri týchto rozhodnutiach sa ukázali znova v opozícii. Nakoniec museli podľahnúť portugalským útokom, ktoré našli pochopenia i v radoch jezuitskej hierarchie. Ani generálny predstavený Ignác Visconti (1751 – 1755), ani jezuitský vizitátor Lope Luis Altamirano nezachytili, že boje proti latinskoamerickým redukciám, podobne ako proti ázijským obradom, boli znakmi erózie dávnych dohôd kráľovských

dvorov s jezuitmi, ako aj prvá etapa stratégie, ktorá si zobrala na mušku zničenie rehole. Bol to čas, kedy už zmizli jezuitskí spovedníci z kráľovských dvorov a z úradných miest sa dostávalo reholi málo podpory a ochrany čo ukázala aj stupňujúca sa izolácia rehole.

1.2 Vypovedanie jezuitov z afrických dŕžav Portugalského kráľovstva

Začiatkom 17. storočia boli portugalské vplyvy významné aj na východnom a západnom pobreží južnej Afriky. Hlavné krajiny portugalskej kolonizácie boli Mozambik a Angola. Vzdialenejší Mozambik s hlavnými centrami v Sena, v Tete a v Sofala bol prítiažlivý aj pre jezuitov. Boli dôležitými východiskami v ich misijnom poslaní do vnútrozemia Afriky. V Sene viedla Spoločnosť Ježišova kolégium od roku 1640 a o päťdesiat rokov neskôr aj seminár na výchovu domorodého kléru. V tejto oblasti Afriky boli pokladaní za špecialistov v politických a obchodných záležitostiach. Portugalci ich nutne potrebovali pre finančné kontrakty s domorodými kmeňmi.

V Angole boli dôležitými centrá v São Salvador a Luande. Jezuiti v miestnom jazyku prvý krát publikovali dielo: *Cartilla de Sagrada Doctrina* (Myšlienky o kresťanskej náuke), čo im umožnilo ešte viac dosahovať misijné úspechy. Jezuitské kolégium v São Salvadore bolo prvé miesto kde sa stretávali deti Portugalcov a Afričanov. Rovnako aj kolégium v Luande od roku 1622 vychovalo tisíce domorodej mládeže. Jezuitskí kostol v Luande je historický a asi najcennejší aký možno na južnej hemisfére Afriky nájsť. Keď Portugalci vinou zlej politiky kráľa Jána V. (1705 – 1750) stratili v africkom regióne vážnosť, premenila sa angolská oblasť na región dodávajúci otrokov pre portugalské územia v latinskej Amerike. Mesto Luande sa stala smutne presláveným prístavom, kde sa nakladali tisícky černochoch pre transport na brazílske plantáže. Jezuiti, ktorí sa vzpierali týmto praktikám a chceli zvrátiť prax chytania a predávania čiernych domorodcov, boli označovaní za intrigánov a pokryteckých narušiteľov. Tieto ich činy sa dostávajú na zoznam previnení, ktoré sa stali vážnym dôvodom pre ich zrušenie v Portugalskom kráľovstve. Africké misie jezuitov sa zrušili ako prvé. Z Angoly i z Mozambiku pátrov odvieďli do Indie, kde ich v Goe čakalo väzenie. Keď sa situácia proti nim vystupňovala ešte viac k zlému, odtransportovali ich do Portugalska. Plavbu ale viacerí už neprežili. Africkému kontinentu bude tak celé jedno storočie chýbať misionársky zápal jezuitov. Až keď protestantský misionár Dávid Livingstone vo svojich cestopisoch v 19. storočí opísal 12 jezuitských kostolov, ktoré objavil v Kongu, opäť to pomôže záujmu o jezuitské misie v afrických končinách.

Portugalsko bolo krajinou, ktorá pod vedením markíza Plombala zakázala Spoločnosť Ježišovu ako prvá (1759). Jezuitskú rehoľu obvinil z komplotu proti panovníkovi Jozefovi I. Nasledovali vyšetrovania a súdy i početné uväznenia jezuitských pátrov. Najznámejší je prípad P. Gabriela Malagridu, ktorý po inkvizičnom súde bol v roku 1761 upálený na hranici. Nežiadúce spoločenstvo rehoľníkov muselo byť podľa úradných zápisov z portugalských území definitívne odstránené. Týkalo sa to aj mimoeurópskych dŕžav kráľovstva. Skupine asi 1700 jezuitov sa podarilo opustiť krajinu a po dobrodružných cestách doraziť do Talianska.

S omeškaním sa dal na známosť dekrét portugalského kráľa jezuitom, ktorí pracovali v portugalskej kolónii Macao (Čína). Verdikt o ich vypovedaní im prečítali až v roku 1762. Celú misiu, ktorú tvorilo asi 20 členov, loďami prepravili do Lisabonu, kde sa ďalej strácajú ich stopy.

1.3 Nepriatelía Francúzskeho kráľovstva

Vo Francúzsku Spoločnosť Ježišovu zakáza po tom, čo prepukne bankrot v Martinique. Páter Anton Lavallette začal na ostrove Martinique samostatne a bez súhlasu predstavených podnikáť,

skupovať pôdu, pestovať kávu, cukrovú repu aby tak dostal tamojšiu misiu z finančných problémov. Počiatkový zdar vystriedal po vojnovom období bankrot a nezaplatené miliónové pôžičky. Generálny predstavený jezuitskej rehole odmietol pôžičky zaplatiť s odôvodnením, že P. Lavalette konal bez súhlasu predstavených. Prípado sa dostal pred parížsky parlament, ktorý formuláciu generálneho predstaveného nechápal. Jezuitom navrhol podpísať galikánske články z roku 1682. Avšak ani generálny predstavený rehole Lorenzo Ricci, ani pápež nemohli akceptovať parížsky návrh. Jeho prijatím by sa riskovalo vyčlenenie jezuitov vo Francúzku zo všeobecnej Spoločnosti Ježišovej, aj vernosť voči ústrednému vedeniu rehole v Ríme a voči Svätej Stolicy. Francúzsky parlament na to vyslovil pochvalu členom rádu, ale odsúdil Inštitút rehole ako nepriateľský štát, a navrhol jeho zrušenie. Ľudovít XV. váhal s podpisom, ale madame Pompadour ho postavila pred dilemu: alebo parlament, alebo jezuiti. Kráľ nakoniec dekrét podpísal 1. decembra 1764 a jezuitov vyhnal z kráľovstva. Francúzska jezuitská asistencia mala vtedy 3049 členov, z toho 184 kňazov v misiách, 84 kolégií.

1.4 Koniec jezuitov v kráľovstve nad ktorým nezapadá slnko

Treťou krajinou, ktorá vyhnala jezuitov bolo Španielsko. Celá operácia sa plánovala v tajnosti a prebehla v diskretnosti, akú miestni historici nepamätajú ani v časoch vyhánania moslimov z Iberského polostrova. Aby reholu vymazali z geografickej mapy Španielskeho kráľovstva a jej dŕžav ich neprajníci vytvorili mimoriadna radu a tajné vyšetrovanie. Táto činnosť vyústila do *Pragmatickej sankcie*, ktorou sa vypovedali z kráľovstva všetci členovia Spoločnosti Ježišovej, a to z dôvodov, ktoré monarcha „prechováva vo svojom kráľovskom srdci“. Bajonetmi ozbrojení vojaci sa podľa zadaných inštrukcií v skorých ranných hodinách 31. marca až 2. apríla 1767 dostávali do jezuitských domov. Otvorenie brány si vymohli často pod falošnou zámienkou, že je potreba vyslúžiť sviatosť chorých pre zomierajúcich. Vystrašenej komunite, ktorú potom zhromaždili v refektóriu domu, prečítali *Pragmatickú sankciu* kráľa Karola III. Podľa nej sa prikazovalo jezuitom opustiť územie španielskej dŕžavy. Dovoľovalo sa im zobrať len spodnú bielizeň a breviár. V rôznych španielskych prístavoch boli prichystané vojnové lode, ktoré odvážali jezuitov do neznámych končín. Nik z tých, kto zložil rehoľnú profesiu, a to ani v prípade vystúpenia z rehole, sa nemohol do krajiny vrátiť bez osobitnej prísahy vernosti jeho Majestátu, so zvláštnym dovolením kráľa a s výslovným zamietnutím chcieť brániť jezuitskú reholu. Lode s jezuitmi mali vyložiť náklad v prístave na území Pápežského štátu. Prekvapená pobrežná stráž ich v Civitavecchii privítala kanónmi. Pápež kapitánom lodí odkázal, že Taliansko čelí veľkému hladu a nemôže si dovoliť prijať jezuitov. Lode niekoľko mesiacov obchádzali talianske územie bez možnosti ich vyložiť. Mnoho jezuitov pre nedostatok potravín, lekárskej starostlivosti a v horúčavách leta 1767 zomrelo na mori. V septembri keď sa zdalo, že spor medzi Francúzskom a Janovom o Korziku sa utíšil, náklad jezuitov zo Španielska skončil na tomto ostrove. Po roku – v novembri 1768 – nastal rovnaký problém s vylodením jezuitov na pobrežie Pápežského štátu, ktorí sem boli dopravení zo španielskych dŕžav Latinskej Ameriky. Po diplomatických rozhovoroch kráľa Karola III. a pápežského dvora boli latinskoamerickí jezuiti nakoniec vyložení v talianskych prístavoch. Okolo 5000 jezuitov zo španielskych dŕžav bolo ponechaných na vlastný osud. Rozišli po regiónoch Bologne, Raveny, Forlí a Ferrary a každý sa živil ako mohol. Mexický páter António López de Priego v svojom denníku zachytil, že medzi ľuďmi Bologne sa rozšírila mienka, že vyhnaní kňazi sú „ľudia iného druhu“.

2. Zrušená rehoľa

Smutné protijezuitské udalosti viedli pápeža Klementa XIII. ku obranným krokom. Apoštolským listom *Apostolicum pascendi munus* zo 7. januára 1765, bránil Spoločnosť Ježišovu a vypočítaval všetky jej zásluhy. Cirkevný učiteľ sv. Alfonz z Liguori ďakoval pápežovi za list, ale boli to len výkriky do tmy. Nepriatelia rehole už rozhodli o jej úplnej likvidácii. Príležitosťou k tomu bol novozvolený pápež, ktorý prijal meno Klement XIV. Z konkláve prenikli hlasy, že bol zvolený na nátlak Bourbonského dvora s verbálnym kompromisom, že zruší jezuitov. Pápež, františkánskej formácie, v súženiach a v strachu dlho otáľal s radikálnym krokom zrušiť vplyvnú a početnú rehoľu.

Španielský vyslanec na pápežskom dvore José Moñino pokračoval naďalej v zámeroch svojej krajiny o likvidáciu rehole. Prebendami a úplatkami získal vplyvných prelátov a priateľov pápeža Klementa XIV., aby tlakom na pápeža dosiahol svoje zámery a pomstil sa. Z korešpondencie medzi vyslancom a Madridom sa ukazuje ako psychologický vplyv podplatených ľudí postupne ničil ducha a zdravie pápeža Klementa, až kým nedosiahol to, že 21. júla 1773 podpísal breve *Dominus ac Redemptor*, ktorým zrušil rehoľu jezuitov. Vyslanec po tomto smutnom úspechu získal od svojho kráľa šľachtický titul grófa z Floridablanca.

Breve o zrušení bolo rozdelené do 45 kapitol. Dokument fakticky neobsahoval obvinenia jezuitov, ale skôr hovoril o výhodách plynúcich zo zrušenia následkom perturbácii, ktoré jezuiti zapríčinili v priebehu rokov v lone Cirkvi (od teologických polemík cez nadmerné ovplyvňovanie politických záležitostí, až po ich úbohú poslušnosť voči rímskym poriadkom na misijných územiach). Negatívne aspekty, vymenované v breve, prevýšili nad pozitívnymi. Pokoj Cirkvi žiadal aby Spoločnosť Ježišova bola nakoniec pre tento cieľ obetovaná.

Jezuitov, ktorí nemali kňazskú vysviacku pápežské breve oslobodzovalo od rehoľných sľubov s tým, že si môžu zvoliť nový stav podľa ľubovôle. Dokument nadobudol svoju účinnosť vo chvíli, keď bol prečítaný v každej samostatnej jezuitskej komunite. Až vtedy zrušenie dosiahlo dokonaného aktu, aký požadoval pápežský úzus.

Páter General Lorenzo Ricci prijal v jezuitskom dome v Ríme, v podvečer pondelka 16. augusta 1773 návštevu Mons. Vincenta Macedoniho. Monsignore prišiel v sprievode gardy a pátrovi Generálovi L. Riccimu oznámil rozhodnutie pápeža Klementa XIV. o zrušení rehole. Podľa prítomných svedkov páter L. Ricci akceptoval správu bez toho aby niečo namietal voči smrteľnému úderu Spoločnosti Ježišovej. Ešte v ten istý deň bol v dome del Gesù zadržaný spolu so svojim tajomníkom a piatimi asistentami. V nasledujúci deň boli všetci pod prísny dohľadom prevezení do Anglického kolégia v Ríme. Neskôr, 23. septembra, komisia pozostávajúca z kardinálov a poverená exekúciou pápežského breve v Ríme, rozhodla formálne ich uväzniť a zavrieť v Anjelskom hrade. Počas celého tohto procesu, ktorý po ohlásení zrušenia rehole nasledoval, páter Generál popri tom, že pripomínal svoju nevinu, opakoval, že nevie o nijakom vážnom previnení, ktorého by sa rehoľa bola dopustila, aby si zaslúžila takýto trest. Súd proti generálnemu predstavenému Lorenzovi Riccimu nikdy nevyviesol nejaké obvinenie. Väzeň sa ale už nikdy nedostal slobodu. Zomrel v tme väzenia Anjelského hradu 24. novembra 1775.

V Rakúsku bola cisárovná Mária Terézia s jezuitskou rehoľou celkove spokojná. Nespokojný s jezuitmi bol jej syn Jozef, ktorý sa mal za krátko stať rakúskym cisárom. Rovnako sa voči reholi stavali nepriateľsky poprední činitelia ako minister Wenzel Anton von Kaunitz, poradca a dvorný lekár Gerard van Swieten ale i svedník cisárovnej J. Müller. Mária Terézia plánovala zásnuby svojej dcéry Márie Antoinetty s dedičom francúzskeho trónu, Ľudovítom XVI. Vo Francúzsku rehoľu ale zakázali už v deväťročnom predstihu. Cisárovná videla, že zbaviť jezuitov priazne v Rakúsku môže byť pre ňu aj prostriedok na podržanie dobrej mienky medzi kráľovskými dvormi v Európe. Dúfala aj vo vylepšenie vzťahov v rakúskej Cirkvi, v ktorej klérus o reholi strácal priaznivý úsudok. Dokument o zrušení rehole sa týkal aj 312 jezuitov slovenského pôvodu, ktorý pracovali v Rakúskej provincii. Aby sa školstvo

pripravilo na radikálne zmeny po odchode jezuitov, Mária Terézia oddialila zverejnenie pápežského dokumentu o zrušení až na október 1773. Medzi tým založila študijný fond, do ktorého pripadol jezuitský majetok, čím sa zabránilo jeho rozkradnutiu. Jeho potenciál sa využil pre dobro školstva, ktoré v krajine prechádzalo osvieteneckými reformami. Na území Slovenska rehoľa stratila 7 kolégií, 9 rezidiencií a 5 misijných domov.

Ovocie, ktoré Svätá Stolica očakávala od zrušenia nemali ale dlhu trvanlivosť. Ak sa v Ríme nádejali, že zrušením jezuitov umlčia európske mocnosti a zabrzdia spoločenské pohyby rútiace sa do spoločenskej sekularizácie, Francúzska revolúcia čoskoro ukázala, že dostatočné nebolo ani zrušenie jezuitskej rehole aby sa dosiahlo zastavenie ducha čias.

3. Výhodná situácia vo východnej Európe

Rok pred aktom zrušenia Spoločnosti Ježišovej sa vo východnej Európe udiala zaujímavá história, známa ako delenie Poľska. Východná časť krajiny s 800 000 katolíkmi a s 201 jezuitmi, po prvom rozdelení Poľska pripadlo Rusku. Na územiach, ktoré v roku 1772 anektovalo cárske Rusko, Spoločnosť Ježišova vlastnila štyri kolégia s vyššími školami (Polock, Orsza, Witebsk, Dyneburg), dve rezidencie so strednými školami (Mohylev, Msčislav) a tri misijné domy s ďalšími deviatimi misijnými stanicami. Varšavský jezuitský provinciál vymenoval pre toto odtrhnuté územie v Polocku P. Stanislava Czerniewicza za viceprovinciála pre bieloruské domy. Cárovná Katarína II. (1762 – 1796) v jezuitoch videla verných poddaných a dobrých učiteľov. Lokálni biskupi, ktorých diecézy siahali z poľského do bieloruského územia boli presvedčení, že teritória ich diecéz v tejto oblasti Ruského impéria budú pre nich navždy stratené. Keď v júli 1773 vyšlo breve o zrušení jezuitov povinnosťou biskupov spoza hraníc bolo prísť do jezuitských komunít v Bielorusku a promulgovať ho. Cárovná Katarína II. im to však na svojom území znemožnila. Týmto spôsobom dávala najavo svoju nezávislosť od iných vládcov a zvlášť chcela ukázať svoju zvrchovanosť voči pápežovi. V Ruskom cárstve prísne zakázala čítať akýkoľvek pápežsky dokument. Biskupi spoza ruských hraníc aspoň upovedomovali jezuitov na čas, kedy snáď nástupom nového biskupa sa zrušenie zverejní. Nový biskup prišiel v osobe Stanislava Siestrzencewicza, konvertitu litovského pôvodu. Katarína II. si ho želala pre budúcu diecézu Mohylev. Aj apoštolský nuncius vo Varšave si želal, aby sa cirkevné pomery na anektovanom území stabilizovali. Ešte pre biskupským svätením kandidátovi S. Siestrzencewiczovi opakovane prízvukoval, aby promulgoval breve o zrušení jezuitskej rehole. Ambicióznym prelát však svoju kariéru začínal lavírovaním medzi napomínaním nuncia a príkazmi Kataríny. Koniec koncov sám pápež by mohol jezuitom v Bielorusku prikázať, aby sa podrobili jeho breve. Ale v skutočnosti ani Klement XIV. ani jeho nástupca Pius VI. tak neurobili. Keď sa neskôr v Mohyleve stretla cárovná Katarína II. s rakúskym cisárom Jozefom II. a ten sa biskupa opýtal ako to vlastne je, že zrušenie sa na anektovaných územiach neuskutočnilo, biskup, ktorý nebol veľký priateľ jezuitov, povedal: „Ľudia ich potrebujú, cárovná ich chce a Rím neprotestuje.“

Jezuiti v Bielorusku čoskoro pociťovali nedostatok dorastu a chceli otvoriť noviciát pre formáciu mladých kandidátov. Zriadenie noviciátu sa však neobišlo bez potrebného súhlasu cirkevnej vrchnosti a ten zase sa nedal dosiahnuť priamo. Biskup Stanislav Siestrzencewicz navrhol preto nunciovi vo Varšave, aby mu delegoval jurisdikciu pre správu nad rehoľami v Rusku na tri roky. Nunciovi povedal, že chce ráznejšie konať proti Spoločnosti Ježišovej, než ako konal doteraz. Na túto žiadosť muselo však prísť dovoľenie z Ríma. Pápež Pius VI. na žiadosť o jurisdikciu reagoval najprv urazene. Napriek tomu ju udelil privilegiom z augusta 1778. Následne, v júli 1779, biskup S. Siestrzencewicz dáva dovoľenie jezuitom aby mohli otvoriť noviciát. Varšavský nuncius reagoval po udelení povolenia nasrdene a Rímsky štátny sekretariát sa ospravedlňoval francúzskym Bourbonom, že Siestrzencewicz

svojoľnou interpretáciou zverených fakúlt ukázal bezprecedentnú aroganciu pre ktorú si pohráva s povýšením na kardinála.

Jezuiti v roku 1782 zvolali v Bielorusku mimoriadnu Generálnu kongregáciu. Na nej zvolili za generálneho vikára Spoločnoshi Ježišovej pátra Stanislava Czerniewicza. Zhromaždenie jezuitov zvolilo jeho troch asistentov, admonitora a provinciála. V referujúcom liste biskupovi sa jezuiti odvolávali na právo menovať si sami a slobodne vlastných predstavených. Takýmto spôsobom sa rehoľa vrátila ku svojej pôvodnej regule a štruktúre spreď roku 1773. Rehoľa mala vtedy 172 členov, čo zodpovedalo malej provincii. Vyslala navonok jasné posolstvo, že jej cieľom je obnovenie rádu v celej Cirkvi. Následne mnoho ex-jezuitov sa odobralo do Bieloruska, aby sa tam spojili s rehoľou. Do Bieloruska prišiel P. Gabriel Gruber, slovinského pôvodu, ktorý sa stal budúcim generálnym predstaveným (1802 – 1805). Do noviciátu tam vstúpil Ján Roothaan, neskôr ďalší generálny predstavený, po obnovení jezuitov (1829 – 1853). Mnoho jezuitov zostávalo na svojich miestach a roztrúsení po Európe si súkromne obnovovali sľuby. P. Stanislav Czerniewicz obdarený veľkými talentami a solídnymi čnosťami nadväzoval kontakty s ďalšími ex-jezuitami žijúcimi mimo Bieloruska, aby s týmto potenciálom čo najlepšie pomohol komunite v Rusku.

4. Zmena postoja pápežov k jezuitom

V rokoch 1792/93 vojvoda z Parmy dovolil ex-jezuitom viesť komunitný život na území svojho vojvodstva. Aj keď to bol on, ktorý ich najprv zo svojho územia vyhnal, teraz sa spojil s provinciou v Bielorusku a vyžiadal si pre potreby formácie v noviciáte troch jezuitov. V čase kedy vo Francúzskej revolúcii zahynulo veľa nepriateľov Spoločnoshi Ježišovej, Pápež Pius VI. dal v roku 1794 ústny súhlas na obnovu rehole vo vojvodstve Parma. Jeho slovo znamenalo obrat v prístupe k jezuitskej reholi zo strany pápeža. Pár kilometrov od Parmy, v Colorne, jezuiti prijali ponúknutý a opustený dominikánsky kláštor sv. Štefana a 6. decembra 1799 páter superior Giuseppe Pignatelli začal s niekoľkými novicmi rehoľnú formáciu. Noviciát povolil pápež len súkromným súhlasom, a tak sa celá záležitosť odohrala v tajnosti. Novici nenasili taláre ani iné nápadné oblečenie a okrem Bieloruska nikde inde nemohli zložiť rehoľné sľuby.

V Rusku v roku 1796 nastúpil do čela krajiny cár Pavol I. Z priateľstva k jezuitom napísal pápežovi list, kde ho požiadal o verejné uvedenie Spoločnoshi Ježišovej na svojich územiach. Pápež Pius VII. ukázal veľkú odvahu a formou pápežského breve *Catholicae fidei* zo 7. marca 1801, udelil pre Rusko túto milosť. Generálnemu vikárovi jezuitského spoločenstva sa zmenila hodnosť a znova mohol používať titul Generálneho predstaveného. Keď o dva roky do čela rehole zvolia pátra Gabriel Grubera (1740 – 1805), pápež Pius VII. prizná reholi „stále väčšie zásluhy pre kresťanské náboženstvo“. Hlavná náplň jezuitskej činnoshi, kvôli ktorej si ich cárovná Katarína II. v svojej krajine želala, tkvela v školskom apoštoláte pre Bielorusko. Na žiadosť Kataríny rehoľa otvorila polytechnickú školu Polocku, kde sa formovali budúci učitelia vedeckých disciplín. V roku 1812 cárskym výnosom bude polocká škola povýšená na stupeň akademie s tromi fakultami: teologicou, filozofickou a fakultou exaktných vied. Povýšením na vysokoškolský stupeň dostala škola aj právo udeľovať akademické stupne doktorátu z teológie, cirkevného i civilného práva. Do jej prvého ročníka sa zapísalo 84 študentov a profesorský korpus tvorilo 25 vyučujúcich. Cár Pavol I. si želal mať jezuitskú školu aj v Petrohrade. V decembri 1800 prišli jezuiti do hlavného mesta a ujali sa pastoračnej správy vo farnosti sv. Kataríny. Začali s katechizáciou a kázaním v štyroch rečiach pre poľských, francúzskych, talianskych a nemeckých katolíkov. Vo februári 1801 dostali budovu na zriadenie školy a v septembri už mohli začať s vyučovaním. Do prvého školského roku nastúpilo vyše sto študentov predovšetkým z radov miestnej šľachty. Popredné ruské rodiny sem posielali na výchovu svojich synov, pre ktorých

jezuiti po dvoch rokoch založili konvikt. Pravoslávne bohoslužby študentom v osobitnom chráme slúžieval miestny pop. Vďaka študentom zo zámožných rodín sa škola s konviktom po piatich rokoch transformovala na Collegium Nobilium (1806). Okrem týchto dvoch významných študijných centier rehoľa spravovala ďalších sedem kolégií v mestách Dyneburg, Orsza, Witebsk, Mohylev, Mščišlav. Od roku 1811 sa začalo s vyučovaním v novom kolégiu v Romanove a od roku 1817 v Užvalde. V jezuitských školách sa do roku 1802 vyučovalo po latinsky a neskôr po rusky. V čase obnovenia rehole mali kolégia v Rusku asi dvetisíc študentov. Keď do Ruska vtrhne s vojskom Napoleon (1812) štrnásť pátrov sa stane obeťami jeho invázie.

Na žiadosť nového cára Alexandra I. (1801 – 1825) P. Gruber vyslal jezuitov na evanjelizačnú misiu ku Kaspickému moru do Astrachanu (1803) a do Saratova. V týchto končinách objavili katolícke spoločenstvá nemeckého, poľského, francúzskeho a holandského pôvodu. Ďalšia misijná skupina odchádza do Odesy k Čiernemu moru (1805), kde žili komunity Talianov a Nemcov. Nástupca P. Grubera vo vedení rehole, P. Tadeusz Brzosowski (1749 – 1820), vyšle jezuitov na Sibír do Irkutsku (1811), kde sa ujmú exulovaných poľských katolíkov a neskôr podobnú misiu o exulantov otvoria aj v Tomsku (1815). V misionárskych aktivitách na území Ruska bude v roku 1820 činných 72 jezuitov. Prácu týchto pátrov bude limitovať absolútny zákaz obracania pravoslávnych veriacich na katolícku vieru. Ich apoštolát na ruskom území bude charakteristický veľkým misijným úsilím a nevšednou schopnosťou adaptovať sa na odlišné kultúrne, sociálne, ekonomické, klimatické podmienky. Ich vyše štyridsaťročná aktivita na Ruskom území mala dvojaký cieľ: udržať pri živote Spoločnosť Ježišovu a katolíkom pod ruským domíniom prehlbovať pastoračnou a intelektuálnou starostlivosťou ich identitu. Vo vernosti reholi a Katolíckej cirkvi pritiahli jezuiti na seba nevraživosť pravoslávia a laickej moci. Navyše, všetko sa odohrávalo v čase, kedy aj v Rusku silneli osvietenecké hnutia, ruský mysticizmus ako aj slobodomurárske miestne lóže. Ideový konflikt spôsobil, nárast nepriateľských postojov voči Katolíckej cirkvi a voči západným hnutiam činným v Rusku.

Po odchode mnohých rehoľníkov z Bieloruska do Ríma (1814) kedy sa ruskej moci vymyká z rúk kontrola jezuitskej rehole, došlo k jej zákazu najprv v Petrohrade (1815) a nakoniec (1820) na celom území Ruského impéria. V poslednom roku pôsobenia v Rusku mala rehoľa po celom svete 358 členov, z ktorých 307 ich žilo v Rusku.

4.1 Obnovenie rehole po celom svete

V Cirkvi silneli čoraz viac názory, že pre jej dobro bude vhodné obnoviť jezuitskú rehoľu. Príhodný čas pre tento krok nastal po Napoleonských vojnách, kedy veriaci svet očakával od Cirkvi pomoc pri obnove viery. Túto pomoc mnohí spájali s obnovou jezuitskej rehole. Pápež Pius VII., po svojom návrate z Francúzska v máji 1814, pri jednej príležitosti v súvisi s obnovou jezuitskej rehole napíše: „Cítili by sme sa vinnými z vážneho hriechu proti Bohu ak by sme v ťažkých časoch ktorým je Cirkev vystavená po celom svete, nevyužili zvláštnu pomoc Božej Prozreteľnosti ktorú nám dáva v tejto chvíli.“ Dňa 7. augusta 1814 prostredníctvom buly *Sollicitudo omnium ecclesiarum* obnovil pápež po celom svete Spoločnosť Ježišovu a zrušil breve *Dominus ac Redemptor* svojho predchodcu Klementa XIV. Piova bula začína slovami: „Po tom čo sme v prosbách a vo vrúcnych modlitbách o Božiu pomoc vypočuli mienky a rady našich ctihodných bratov kardinálov Svätej rímskej Cirkvi, s vedomím a s plnou apoštolskou mocou, rozhodli sme sa prikázať a stanoviť – ako to konáme týmto našim dokladom, ktorého platnosť je naveky – že všetky oprávnenia a všetky výsady Nami udelené (Spoločnosti Ježišovej) pre Ruské impérium a pre Kráľovstvo oboch Sicílii hodláme rozšíriť na celý náš Cirkevný štát a pre každý iný štát.“

Rozhodnutie pápeža Pia VII (Barnabáša Chiaramontiho) bolo historické v tej miere v akej zrušilo predchádzajúce pápežské rozhodnutie. Vo svojej dobe otvorilo novú dejinnú etapu Spoločnosti Ježišovej, ktorá vďaka tomu oživila vlastné tradície a apoštolské nasadenie.

Vo dekrétu *Sollicitudo omnium ecclesiarum* pápež zveroval jezuitom výchovu mládeže v dobrých zvykoch, čo malo za cieľ obnovenie jezuitských kolégií a seminárov. Pápež prijal jezuitov pod svoju zvláštnu ochranu a rezervoval si právo zasiahnuť „pri upevňovaní, vybavení, ... a očisťovaní ľudskej spoločnosti ...ak by to bolo nutne potrebné“. Rehoľa verná svojím poriadkom sa vrátila znova k apoštolskej horlivosti. Jednako však si vybrala cestu oficiálne príliš podmieňovanú politikou reštaurácie, ku ktorej viedli v Európe uzávery Viedenského kongresu (1814 – 1815). Následkom toho bude potrebné zaradiť jezuitov medzi antiliberalistické skupiny. Absolutistické vládnuce kruhy si ochotne poslúžili jezuitmi, aby si v spoločnosti poistovali stabilitu a pretrvávanie starých poriadkov. Vytvorí sa tým vzájomný zväzok, ktorý jezuitom nikdy neodpustí liberálna buržoázia. Jej reformizmus bude mať cielene na muške neutralizáciu jezuitov ako svoj prioritný cieľ, čo sa ukáže aj novými, či opakovanými vypovedaniami jezuitov z niektorých krajín.

Od roku 1814 sa Spoločnosť Ježišova objavuje v úplne odlišnom historickom rámci, než aký bol pri jej založení. Bolestné skúsenosti z čias jej zrušenia, ako aj tých, ktoré vzišli z dôvodov antiklerikálnej legislatívy v jednotlivých krajinách, zavádzali jezuitov adaptovať sa s obrannými postojmi. Takýto prístup im nadhlo prekážal osvojovať si hodnoty rovnosti a slobody, ktoré ľudskej spoločnosti priniesla Francúzska revolúcia. Jednako však štedrosť a sebazapieranie mnohých duchovných synov sv. Ignáca ukazuje, že proces konsolidácie rehole a jej šírenie po celom svete, nebol len jednoduchým príkladom konzervatívneho prečkania náročných čias.

5. Generálne vedenie jezuitskej rehole po obnovení

Ruská vládna moc, po obnovení rehole v roku 1814, nedala súhlas opätovaným žiadam generálneho predstaveného Tedeusza Brzozovského, aby sa mohol presťahovať do Ríma. Až po jeho smrti, keď XX. Generálna kongregácia v roku 1820 zvolila nového predstaveného v osobe Alojza Fortisa (1820 – 1829), tento problém odpadol. Generálna kongregácia všeobecne pocítovala naliehavé ťažkosti najmä v udržaní duchovného charakteru rehole a tiež jej právnej stránky ako inštitúcie. Druhou náročnou otázkou bola formácia jej členov a účinnosť apoštolátu v kolégiách. Páter Fortis sa pustil do širokého plánu obnovy rehole. Problémy vyvstávali napríklad z nesúladu viacerých jej sektorov v Taliansku, kde sa nevedelo nájsť vyváženie medzi starými tradíciami a novými okolnosťami. V roku 1824 pápež Lev XII. vrátil Spoločnosti Ježišovej budovu Rímskeho kolégia a kostol sv. Ignáca v Ríme. Reholi opäť zveril kolégium Germanicum a kolégium Nobili. Po dvoch rokoch pápež bulou *Plura inter* potvrdil reholi ďalšie privilégia a pridal novšie. Najväčším úspechom P. Fortisa bolo odovzdanie rehole ďalšej generácii ako Spoločnosti, ktorá si je istá svojou historickou kontinuitou. Výsledkom toho bol aj nárast rehoľných povolání, keď z jej 1300 členov v roku 1820 vzrástol počet na 2100 jezuitov v roku 1829.

Holandský páter Ján Roothaan (1829 – 1853) bol do čela rehole zvolený Generálnou kongregáciou 9. júla 1829. Jeho dvadsaťštyri ročné predsedanie reholi prinieslo rozvoj a znovuobjavený vplyv. Rehoľa sa geograficky rozšírila do oboch Amerík, do Ázie, Afriky a do Austrálie. Počet jej členov narástol na 5209. Z nich 19 percent pôsobilo v misiách. J. Roothaan začal písať rehoľníkom exhortácie (povzbudenie) z ktorých boli najznámejšie: *O láske k Spoločnosti a k jej inštitútu* (1830), *O navodení a podpore túžby po zahraničných misiách* (1833), *O štúdiu a používaní duchovných cvičení sv. Ignáca* (1834). Okrem listov, najdôležitejším dokumentom ktorý Spoločnosti

zanechal je *Ratio studiorum* (1832). Dokument predstavuje pravidlá pri pedagogickom a školskom úsilí v rehoľných dielach. Nové *Ratio studiorum* zahrňovalo v sebe cirkevné dejiny a kánonické právo skĺbené do teologických súvislostí. Vo filozofických štúdiách dokument posilňoval úlohu matematiky, fyziky a chémie. Humanistické štúdiá naproti tomu obohatil o zemepis a dejiny, pričom väčší dôraz kládol na nárečové jazyky. V rehoľnej formácii ústredne miesto zaujali duchovné cvičenia. J. Roothaan uverejnil ich literárnu verziu a tiež všeobecnú verziu (vulgata). Jej latinský preklad bol tak populárny, že ešte za jeho života vyšli štyri vydania. Podporoval ľudové misie a apoštolát modlitby, ktorý založil P. Gautrelet. Zvlášť sa sústredil na zámorské misie. Vďaka jeho starostlivosti prišli do Indie (Kalkata) anglickí jezuiti v roku 1834. Do Šanghaja v Číne došli francúzski jezuiti v roku 1841. Vďaka P. J. Roothanovi sa vrátili jezuiti aj do Rakúska (1829) a odtiaľ prišli 18. mája 1853 do Uhorska. Ich prvým miestom bola Trnava. Arcibiskup J. Scitovský im slávnostne odovzdal kostol, dom a zakladaciu listinu probačného domu. Po úspešných misiách v Bratislave, jezuiti po roku aj tu založili svoj dom. Rakúska provincia zriadila v roku 1854 v Bratislavskom dome (na mieste dnešného mestského magistrátu) Filozofický inštitút kam prichádzali mladí jezuiti (Noldin, Lercher, Šanc, ...) formovať sa z celého Rakúsko-Uhorska.

Časté stretávania P. Roothaana s pápežom Gregorom XIV. (1831 – 1846) dali záväzok tomu, že Rimania nazvali jezuitského predstaveného čiernym pápežom. Je však fakt, že pápež Gregor sa málokedy pýtal na mienku jezuitov v nejakej veci a v ostatných chcel byť informovaný od patričnej authority. P. Ján Roothaan zomrel v Ríme 20. mája 1853 a je pochovaný v kostole del Gesú.

6. Záver

Zrušenie jezuitov a ich obnovenie po Napoleonských vojnách fascinuje bádateľa histórie aj po 200 rokoch. Reholi sa podarilo osvojiť si kultúrny štýl a osobitnú charakteristiku vďaka revolučným pohybom po-osvieteneckých rokov a oduševnenosti jej členov. Iné rehole museli v neskorších časoch podobne budovať svoje spoločenstvá v novom duchu odznova. K veľkej koncilovej obnove sa nakoniec v 20. storočí odhodlala aj Katolícka cirkev. Odkaz 200. ročného jezuitského jubilea obnovenej Spoločnosti je ten, že hľadať a nachádzať Boha vo všetkých veciach, milovať ho a slúžiť mu vo svete a v Cirkvi za poctivého ľudského hľadania a úprimných túžob neostáva bez odpovede zhora.

Použité články z: *Annuario della Compagnia di Gesù*. Ed.: Giuseppe Bellucci, Curia SJ, Roma 2013.

- Sabina Pavone: *La Compagnia di Gesù nella tormenta*, s. 13 – 15.
- Pedro Miguel Lamet, SJ: *Il Calvario dei gesuiti spagnoli*, s. 21 – 22.
- Arturo Reynoso, SJ: *I gesuiti esiliati negli Stati Pontifici*, s. 25 – 26.
- Paul Oberholzer, SJ: *Il cammino verso la ricostituzione*, s. 29 – 31.
- Marc Lindeijer, SJ: *La sopravvivenza nella Russia Bianca*, s. 33 – 36.
- Marek Inglot, SJ: *L'attività dei gesuiti nell'Impero Russo*, s. 37 – 39.
- Robert Danieluk, SJ: *La Compagnia fra continuità e discontinuità*, s. 45 – 46.
- Délio Mendonça, SJ: *India e Asia: il ritorno dopo la soppressione*, s. 53 – 54.
- Festo Mkenda, SJ: *La Compagnia di Gesù in Africa*, s. 61 – 64.
- Miguel Coll, SJ: *Gli inizi della nuova Compagnia*, s. 65 – 68.